Miitavis ellu kutsuda uue kõrgema õppeasutuse aadli jaoks, kuid selleks ei annud A. luba. Ka A.-i valitsuse lõpul jäi Tartu ülikool, mis 1820. a. sai uue statuudi, võrdlemisi vabaks valitseva reaktsiooni alt. 1802. a. Vene kooliseaduse järgi, mis üldiselt ka Baltimaal maksma pandi, allus haridusasi siin ülikooli koolikomisjonile. See oli 1804. a. koolikorralduse põhialuste järgi kohustatud kihelkonnakoole maal ellu kutsuma. Koolikomisjoni eelnõu järgi tuli Liivimaal asutada 122 klk.-kooli, mida ka mõisnikud pidid toetama. Viimased aga ei tahtnud sellega leppida, et kooliasjade juhtimine oli antud valitsuse mõju all seisva asutuse kätte, ja tegid nii suuri takistusi, et Liivis kui ka Eestis koolikomisjoni kavatsused täiesti paberile jäid. Ainult Kanepis tekkis 1804. a. praost J. P. v. Rothi (vt.) algatusel klk.-kool ja 1811. a. vaeste- ning tööstuskool tütarlastele. 1816. a. Eesti talurahva-seadus sisaldas määruse, et vallad iga 1000 isiku kohta ühe kooli asutaksid ja ülal peaksid. 1819. a. asutatud alaline komitee maarahva koolide asutamiseks ning ülalpidamiseks, mis koostus rüütelkonna ja vaimuliku seisuse esindajaist, ei suutnud rahvakoolide asutamist Eestimaal A.-i valitsemise ajal tegelikult edasi viia. 1819. a. Liivi seaduse järgi pidi iga vald 500 isiku kohta ühe vallakooli asutama. Kõik lapsed 10 a. peale olid sunnitud vallakoolis käima niikaua, kui pastor seda tarvilikuks tunnistab. Iga klk., kus vähemalt 2000 meeshinge, pidi asutama klk.-kooli kooliõpetajate ja kirjutajate ettevalmistamiseks. Liivimaalgi edenes sellega ettenähtud üldise ja sundusliku alghariduse teostamine väga visalt, osalt ka seetõttu, et ülemkonsistoorium maapäevaga seaduse elluviimisel ägedasse vastollu sattus.

A. Tobien, Agrargesetzgebung Livlands I (1899); A. Agthe, Ursprung u. Lage der Landarbeiter in Livland (1909); A. v. Gernet, Geschichte u. System des bäuerlichen Agrarrechts in Estland (1901); Ю. Самаринъ, Крестьянскій вопросъ въ Лифляндіи (Окраины Россіи, вып. VI, Берлинъ, 1876); R. J. L. Samson v. Himmelstierna, Histor. Versuch über die Aufhebung der Leibeigenschaft in den Ostseeprovinzen, Inl. 1838; J. Kärner, Talurahva vabastamine Eestimaal (1916); Lipp, Kir. ja har. lugu II; Е. Пѣтуховъ, Императ. Юрьевскій, бывш. Дерптскій Университетъ за сто лѣтъ его существованія (1902). *P. T.*

ALEKSANDER II, Venemaa keiser 1855—81. Tema valitsemise ajal teostati Venemaal rida ülitähtsaid ja põhjapanevaid reforme, nagu Vene talurahva vabastamine (1861), semstvo sisseseadmine (1864), kohtukorralduse ja -pidamise uuendus, uue linnaseaduse (1870) ja üldise väeteenistuse-kohustuse maksmapanek (1874). Peale Nikolai I aegset äärmuseni viidud survepolitikat sai ka mõttevabadus Aleksander II ajal laiemad piirid, mis soodustas ühiskondliku mõtte virgumist ja arenemist. Sel alal kujunesid kaks peamist voolu — läänlaste ja slavofiilide liikumine, — mis tol ajal vene ühiskondlikule ja riiklikule elule avaldasid tugevat mõju ja ei jätnud riivamata ka Läänemere-maade ühiskondlik-politilist korraldust ja elu-olu. Mõlemad voolud pooldasid reforme, kuid olid sel puhul kumbki eri-ideoloogiaga ja soovitasid neid teostada eriviisil. Kuna läänlased arendasid Lääne-Euroopa liberalismi ideid ja pidasid vajalikuks üle kanda sealseid ühiskondlik-riiklikke korraldusi ka Vene oludesse, eitasid slavofiilid »määndunud Läänega« kokkupuutumise tarbekohasust ja rõhutasid vajadust tagasi pöörduda Vene omapäraste ühiskondlikkude eluvormide juurde. Läänemere-maade ühiskondlik-politilise korra vastu olid mõlemad voolud teatava määrani vaenulised, läänlased selle aristokraatlikkuse tõttu, slavofiilid aga siin valitseva saksluse ja protestantluse pärast. Aleksander II valitsuse alul olid ülekaalus läänlased oma liberalismiga, pärast Poola mässu 1863. a. tõusid mõjule slavofiilid, kes üritasid energilise sõjakäigu ka Läänemere-mail valitseva ühiskondlik-politilise korralduse vastu, sattudes sel puhul teravasse vastollu kohaliku sakslusega. Ägedamaks pealetungijaks oli siin Juri Samarin (vt.), kelle vastu saksluse poolt esines rida autoreid, nende keskel silmapaistvam Tartu professor Karl Schirren (vt.) oma »Liivimaa vastusega« (1869).

Läänemere-maile tõi Aleksander II valitsemisaeg rea olulisi reforme ja palju värskendust agraarseadusandluse alal. Balti mõisnikkude seas oli Nikolai I valitsuse lõpul jälle võidule pääsnud konservatiivne vool. Liivimaal läks sel voolul korda tühistada suurel määral need paremused talurahvale, mis 1849. a. võrdlemisi vabameelses maaseaduses olid vastu võetud. Kuid Venemaal mõjule tõusnud liberalismi tagajärjel ei õnnestunud Liivimaa tagurlikel mõisnikel oma tahet maksma panna. See oli valitsusevõimude otsustava vahelesegamise teene, et 1860. a. Liivimaa talurahva-seadus, mis jäi maksma mitmeks aastakümneks, viidi läbi vabameelsemail alustel, kui seda kohalikud mõisnikud olid soovinud. Ka Eestimaa kohta pandi maksma uus talurahva-seadus, mis kinnitati 5. VII 1856. Selle elluviimisel aga tekkisid laiaulatuslikud talurahva rahutused, milledest suurem on tuntud »Mahtra sõjana« (1858). Mõlemate seaduste järgi jäi kogu

Eesti biograafiline leksikon, 1926-1929, lk. 17